

Ηλεκτρονικό περιοδικό της
Ιεράς Μητροπόλεως
Κυρηνείας

Π. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΧΡΟΝΗΣ

Η ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ
ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΚΑΙ Η
ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΠΟΥ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ

ΤΕΥΧΟΣ 6-7

2019

π. Χριστόφορος Χρόνης*

Η ΤΡΙΤΗ ΗΛΙΚΙΑ ΣΤΗΝ ΠΑΤΕΡΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ ΚΑΙ ΣΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ ΘΕΙΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΩΝ ΚΑΙ Η ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΠΟΥ ΥΦΙΣΤΑΤΑΙ

Abstract: In the Western World Third Age is treated with suspicion and distrust. Aging is viewed as synonymous to decay and decadence. However, the study of the patristic and liturgical texts of the Orthodox Church shows that the Holy Fathers do not only embrace the elderly but see them as extremely creative. Older people are adorned with many virtues despite the weight of years they carry and in spite of the stereotypes, the myths and generally the prejudice they have to confront, which has been expressed in the concept of Ageism.

Keywords: Old age, Greek Church Fathers, Divine Liturgy, Ageism, Stereotypes, Myths.

α) Η τρίτη ηλικία στα πατερικά κείμενα

Πότε αρχίζει η τρίτη ηλικία; Οι περισσότεροι επιστήμονες αποδέχονται τη θέση που έχει επικρατήσει διεθνώς, ότι η ηλικία των 65 ετών, η οποία ταυτίζεται με την ηλικία της συνταξιοδότησης και του τέλους της ενεργούς κοινωνικής συνεισφοράς, αποτελεί το χρονικό όριο για την καταγραφή προσώπων, που ανήκουν στην τρίτη ηλικία. Την άποψη αυτή την ενισχύει και η θέση της διεθνούς ιατρικής κοινότητας, σύμφωνα με την οποία, κάθε ασθενής άνω των 65 ετών χαρακτηρίζεται και αντιμετωπίζεται ως γηριατρικός.¹

Μελετώντας κάποιος τα κείμενα των Ελλήνων Πατέρων της Ορθοδόξου Εκκλησίας, θα διαπιστώσει ότι δεν υπάρχει αυτοτελής πραγματεία που να αναφέρεται στο γήρας ή στην τρίτη ηλικία, όπως καλείται σήμερα η γεροντική ηλικία. Τονίζεται

---

* Δρ. Θεολογίας (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης), ΒΑ Θεολογίας (Πανεπιστήμιο Αθηνών), ΜΑ Ηθική Φιλοσοφία (Πανεπιστήμιο Αθηνών τμήμα Φ.Π.Ψ.), Εφημέριος της Ιεράς Μητροπόλεως Αιτωλίας κ' Ακαρνανίας.

¹ Α. Γρηγοριάδου, Α. Πηγαδάς, Θ. Δαρδαβέσης και Β. Κατσουγιαννόπουλος, «Ωρίμανση και γήρανση του ελληνικού πληθυσμού», *Ελληνική Ιατρική*, 57, 2 (1991), σ. 126-132, εδώ σ. 127.

σαφώς, από τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης, ότι το γήρας είναι κατάσταση μεταπτωτική,² εισήλθε στον κόσμο μετά την πτώση των πρωτοπλάστων και δεν υπήρχε στην παραδείσια ζωή, όπως δεν υπήρχαν η νηπιότητα, τα πάθη και οι ασθένειες.

Ασφαλώς και υπήρχαν ηλικιωμένοι στον πρωτοχριστιανικό και μετέπειτα κόσμο, αλλά δεν εντοπίζεται κανένα χριστιανικό έργο, αντίστοιχο με το έργο του Κικέρωνα *Περί Γήρατος*. Αυτό συμβαίνει διότι, για την διαρκώς εξαπλούμενη Εκκλησία, το γήρας δεν ήταν ένα κεντρικό ανθρώπινο πρόβλημα, όπως είναι σήμερα, όπου γήρας και θάνατος συσχετίζονται άμεσα.³ Την εποχή της εξάπλωσης του χριστιανισμού και της πατερικής γραμματείας, ο θάνατος ήταν διαρκώς στο προσκήνιο, αφού δεν περίμενε την γεροντική ηλικία για να κάνει την εμφάνισή του, στην οποία άλλωστε λίγοι έφταναν, γι' αυτό υπήρχε σύγχυση ως προς το χρονολογικό όριο της τρίτης ηλικίας.

Η χήρα μητέρα του Ιερού Χρυσοστόμου τον παρακαλεί να μην την εγκαταλείψει τώρα στη γεροντική της ηλικία, παρότι ήταν μόνο σαράντα ετών.⁴ Ο Μ. Βασίλειος, ο οποίος έζησε μόλις 49 χρόνια, μιλάει για τον εαυτό του και υποστηρίζει, ότι ήδη έχει καμφθεί από το βάρος της γεροντικής ηλικίας.⁵ Ο Γρηγόριος Νύσσης παρομοιάζει τον εαυτό του με γέρικο άλογο, όντας λίγο μετά τα πενήντα του χρόνια.⁶ Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος, μιλώντας για τον θάνατο του Μ. Αθανασίου, στα περασμένα του εβδομήντα, χαρακτηρίζει καλό το γήρας του.⁷ Ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός ανεβάζει ακόμα τον ηλικιακό πήχη, τονίζοντας ότι είναι εφικτό ένας ηλικιωμένος να φτάσει τα ογδόντα ή και τα εκατό έτη.⁸

Δύο είναι τα κύρια σημεία στα οποία στέκονται οι Πατέρες της Εκκλησίας, όταν αναφέρονται στη γεροντική ηλικία. Τονίζουν τις αρετές και τα ξεχωριστά χαρίσματα

² PG 46,148: «Άλλ' εν τῇ πρώτῃ ζωῇ, ἣς αὐτὸς γέγονε δημιουργὸς ὁ Θεὸς, οὔτε γῆρας ἦν, ὡς εἰκὸς, οὔτε νηπιότης, οὔτε κατὰ τὰς πολυτρόπους ἀβρωστίας πάθη, οὔτε ἄλλο τῆς σωματικῆς ταλαιπωρίας [...]».

³ Rowan A. Greer, «Special Gift and Special Burden: Views of Old Age in the Early Church», στο: S. Hauerwas, C.B. Stoneking, K.G. Meador, D. Cloutier (επιμ.), *Growing Old in Christ*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co, Κέμπριτζ 2003, σ. 19-37, ἐδὼ σ. 19.

⁴ Βλ. PG 48, 625: «Τοὺς μὲν γὰρ νέους ἐλπίς καὶ εἰς γῆρας ἤξειν μακρόν· οἱ δὲ γεγηρακότες ἡμεῖς οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸν θάνατον ἀναμένομεν.»

⁵ Βλ. PG 32, 1012: «[...] εἰ μὴ καὶ τῷ γῆρῳ ἐβαρυνόμην [...]».

⁶ Βλ. PG 46, 161: «[...] ἡμεῖς δὲ κατὰ τοὺς γηραιοὺς τῶν ἵππων ἔξω τοῦ σταδίου τῆς ὑποθέσεως μένοντες [...]».

⁷ Βλ. PG 35, 1128: «Ἐν γῆρῳ καλῶ καταλύει τὸν βίον, καὶ προστίθεται τοῖς πατράσιν αὐτοῦ [...]».

⁸ Βλ. PG 96, 893: «Ἐν ὀγδοήκοντα μὲν ἢ καὶ ἑκατὸν ἔτεσιν εἰς τοῦτο τὸ γῆρας καταντῶσιν οἱ ἄνθρωποι, εἴτα ἀποθνήσκουσι, μὴ ἄλλως ἐνδεχομένου.»

που την ακολουθούν και στον αντίποδα παρουσιάζουν το βάρος, τις σωματικές δυσκολίες, αλλά και τις πνευματικές παρεκτροπές, που προκαλούν τα γηρατειά.

Η πίστη στον Ιησού Χριστό είναι η βάση και η αφετηρία της πνευματικής ζωής. Η πίστη, που παραμένει μέχρι τα έσχατα γεροντικά χρόνια, προβάλλεται και μάλιστα επαινείται στα πατερικά κείμενα. Εκπληκτική είναι η σταθερότητα της πίστης του υπερήλικα μάρτυρα αγίου Πολυκάρπου, Επισκόπου Σμύρνης. Στην προτροπή του ανθυπάτου να σεβασθεί τη μεγάλη του ηλικία και να προσφέρει θυσία, ο Πολύκαρπος κάνει αυτό ακριβώς που του υποδείχθηκε. Σεβάστηκε την ηλικία του, έμεινε πιστός σ' Αυτόν που υπηρέτησε ογδόντα έξι χρόνια και τελικά έδωσε και το αίμα του για χάρη Του.⁹

Υπόδειγμα πίστεως, παρά τη γεροντική του ηλικία, παρουσιάζεται από τον Ιερό Χρυσόστομο, ο δίκαιος Αβραάμ. Η πίστη του παρομοιάζεται με διαμάντι, ενώ η υπερβολική της δύναμη υπερνικά τη σωματική αδυναμία του. Ο Χρυσόστομος τονίζει, πως η ατονία του σώματος δεν επηρεάζει την προθυμία της πίστεως.¹⁰

Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος θεωρεί ότι ο πιστός ηλικιωμένος, που έχει πλουτίσει από τον Θεό, έχει καταστήσει το γήρας του φρόνιμο¹¹ και πανίσχυρο,¹² ένα ασφαλές λιμάνι. Ο πιστός έχει ταυτόχρονα και φόβο Θεού, ο οποίος διατηρείται μέχρι τη γεροντική ηλικία, την οποία και ομορφαίνει, ενώ γίνεται και φωτισμένος οδηγός πολλών ανθρώπων.

Άλλη αρετή που προβάλλεται στα πατερικά κείμενα και κοσμεί την τρίτη ηλικία, είναι η ηθική εγκράτεια, η σωφροσύνη. Ο Ιερός Χρυσόστομος γράφει, ότι ο ηλικιωμένος έχει την εγκράτεια και τη σωφροσύνη, που δεν έχουν οι νεότεροι, όμως δεν θα πρέπει να περιμένει και μεγάλη ανταμοιβή, αφού η ηθική ασφάλεια προέρχεται από τη μεγάλη του ηλικία.¹³ Η μεγάλη ηλικία καθιστά τα γηρατειά λιμάνι

⁹ Βλ. *PG* 5, 1025: «προσαχθέντα οὖν αὐτὸν ἀνηρώτα ὁ ἀνθύπατος [...] αἰδέσθητί σου τὴν ἡλικίαν [...] ἔφη ὁ Πολύκαρπος· Ὀγδοήκοντα καὶ ἕξ ἔτη δουλεύω αὐτῷ καὶ οὐδὲν με ἠδίκησεν καὶ πῶς δύναμαι βλασφημῆσαι τὸν βασιλέα μου τὸν σώσαντά με»;

¹⁰ Βλ. *PG* 51, 737-738: «Εἶδετε πολὺν σφριγῶσαν, καὶ γῆρας ἀκμάζον; [...] Κεγάλαστο μὲν αὐτοῦ ὁ τόνος τῶν σαρκῶν, νενεύρωτο δὲ αὐτοῦ ὁ τόνος τῆς πίστεως [...] ἡ ἀτονία τοῦ σώματος οὐδὲν λυμαίνεται τὴν προθυμίαν τῆς πίστεως [...]».

¹¹ Βλ. *PG* 35, 828: «γῆρας φρονήσεως, προθεσμία βίου, λιμὴν ἀσφαλέστερος, καὶ φιλία πλουτοῦντος Θεοῦ, καὶ πλουτίζοντος».

¹² Βλ. ὁ.π.: «Οὐδὲν ἰσχυρότερον γῆρας, καὶ οὐδὲν φιλίας αἰδεσιμώτερον».

¹³ Βλ. *PG* 58, 502: «καὶ γὰρ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο ἐστίν, ὅταν ἐν νεότητι σωφροσύνη λάμπη, ὡς ὄγε ἐν γῆρα σωφρονῶν οὐδὲ μισθὸν ἂν ἔχοι πολὺν, ἀκριβῆ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀσφάλειαν ἔχων [...]».

ακύμαντο, που παρέχει ασφάλεια στις ψυχές των ηλικιωμένων, σε αντίθεση με τη νεότητα που είναι ταραγμένη από τα κύματα της αμαρτίας.¹⁴

Ο Μ. Βασίλειος δέχεται και αυτός, ότι στον ηλικιωμένο έχει σβήσει πλέον το σαρκικό φρόνημα και υπερισχύει η εγκράτεια,¹⁵ κάτι που δεν συμβαίνει σε νεότερες ηλικίες, γι' αυτό και απαγορεύει στον άγαμο πρεσβύτερο Γρηγόριο να συγκατοικεί με συνείσακτο γυναίκα. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος συσχετίζει τη νεότητα με το σφρίγος και την σαρκική ακράτεια, και τα γηρατειά με τα ακριβώς αντίθετα. Παροτρύνει μάλιστα ηλικιωμένους να μην αναβάλλουν το Άγιο Βάπτισμα, φοβούμενοι τα νεανικά πάθη, τα οποία, εννοείται, έχουν μαραθεί από το βάρος των χρόνων.¹⁶

Στα πατερικά κείμενα βρίσκονται και αρκετές αναφορές, που περιγράφουν το σωματικό και πνευματικό βάρος που φέρνει η μεγάλη ηλικία στον άνθρωπο. Το γερασμένο σώμα, σύμφωνα με τον Γρηγόριο τον Θεολόγο, καταβάλλεται από την εξάντληση, την ασθένεια και τον πόνο. Στον αποχαιρετιστήριό του λόγο, ο ίδιος αναφέρει, ότι με δυσκολία διαλέγεται, καμπτόμενος από το βάρος των χρόνων του.¹⁷ Ο Χρυσόστομος αναφέρει, ότι τα γηρατειά φέρνουν ασθένειες των άκρων, συνάχι, αλλά και πολλές ακόμα ασθένειες, τις οποίες ανέχονται, όσοι περιμένουν να τους κληρονομήσουν.¹⁸

Οι ηλικιωμένοι έχουν άμεση ανάγκη γηροκομήσεως, κυρίως από τα παιδιά τους, που έχουν αυτή την υποχρέωση. Ο Γρηγόριος ο Θεολόγος εγκατέλειψε τους ασκητικούς του αγώνες, για να γηροκομήσει τους ανήμπορους ηλικιωμένους γονείς του. Θεωρεί δε, ότι είναι καθήκον του, να γίνει στήριγμα στη σωματική τους αδυναμία.¹⁹ Ο Ιερός Χρυσόστομος, συγκινημένος από τις παρακλήσεις της χήρας

¹⁴ Βλ. *PG* 48, 698: «Ἡ μὲν γὰρ νεότης, ἀγαπητέ, πελάγει προσέοικε μαινομένῳ, κυμάτων ἀγρίων καὶ πνευμάτων γέμοντι πονηρῶν· ἡ δὲ πολὺ ὥσπερ εἰς λιμένα ἀκύμαντον τὰς τῶν γεγηρακῶτων ὀρμίζει ψυχὰς, παρέχουσα τῇ παρὰ τῆς ἡλικίας ἐντροφᾶν ἀσφαλεία».

¹⁵ Βλ. *PG* 32, 401: «Οὔτε γὰρ τὸν ἐβδομηκονταετῆ γεγονότα πείθομαι ἐμπαθῶς συνοικεῖν γυναικί [...]

¹⁶ Βλ. *PG* 36, 380: «Τί φοβῆ τὰ νεότητος ἐν βαθεῖ γήρᾳ, καὶ ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς;».

¹⁷ Βλ. *PG* 36, 481: «Ἐμοὶ δὲ ὀρᾶτε καὶ τὸ σῶμα ὡς ἔχει τοῦτο, καὶ χρόνῳ, καὶ νόσῳ, καὶ πόνῳ δαπανηθέν. Τί δεῖ σῶματι μόνον, ἀλλὰ καὶ ταῖς φροντίσιν· ὅς μόνις καὶ ταῦτα ὑμῖν διαλέγομαι;».

¹⁸ Βλ. *PG* 55, 62: «Οὐχ ὀρᾶτε, ὅτι πολλοὶ διὰ κληρονομίαν γέροντας περιᾶσιν ἀγρεύοντες, καὶ πάντων τῶν τοῦ γήρως καὶ κορυζης, διὰ τοῦ προσεδρεύειν διηνεκῶς;».

¹⁹ Βλ. *PG* 35, 501: «Δεύτερον δὲ ἡ ἐμῆ φροντίς, τὸ ἐμὸν ἔργον, ἡ τῶν ἱερῶν γονέων πολὺ καὶ ἀσθένεια, [...] ὧν γενέσθαι βακτηρία τῷ γήρᾳ, καὶ ὑπερίδειν τὴν ἀσθένειαν, τῶν πρώτων εὐχὴν εὐξάμενος, καὶ μέντοι καὶ πληρώσας ταύτην, ὁπόση δύναμις· ὡς καὶ φιλοσοφίας ὑπεριδεῖν αὐτῆς [...]

μητέρας του, παραμένει δίπλα της, στήριγμα, μέχρι τον θάνατό της.²⁰ Ο Κλήμης Αλεξανδρείας καταδικάζει τους πλούσιους που δείχνουν περισσότερο ενδιαφέρον για τα κατοικίδια ζώα τους παρά για τις χήρες, τα ορφανά και τους ηλικιωμένους.²¹

Υπάρχουν όμως και πάθη στους ηλικιωμένους, για τα οποία υπεύθυνη δεν είναι η μεγάλη τους ηλικία, αλλά η πνευματική νωθρότητα και η παραμονή στην αμαρτία. Ο Ιερός Χρυσόστομος καταδικάζει τις φλύαρες και άσκοπες συζητήσεις των ηλικιωμένων.²² Ελέγχει επίσης τη μικροψυχία ορισμένων γερόντων και την παραφροσύνη τους,²³ καθώς επίσης τις ασωτίες και τις ηθικές παρεκτροπές τους.²⁴ Από τον Χρυσόστομο στηλιτεύεται και η προσπάθεια των γερόντων να έχουν νεανικό παρουσιαστικό, πράγμα απαράδεκτο και καταδικαστέο.²⁵ Με πολύ καυστική γλώσσα, ο ίδιος συγγραφέας, διαμαρτύρεται για την απροθυμία των ηλικιωμένων, να εκκλησιάζονται με κατάνυξη και ευλάβεια, ενώ τρέχουν με ασυγκράτητο ενθουσιασμό στον ιππόδρομο, ντροπιάζοντας την ηλικία και τα γηρατιά τους.²⁶ Ο Κλήμης ο Αλεξανδρείας τέλος, παρομοιάζει τον παλιμπαιδισμό των γερόντων με τα φίδια που αλλάζουν δέρμα,²⁷ χωρίς όμως να μπορούν να ξεφύγουν τον θάνατο.

²⁰ Βλ. *PG* 114, 1057: «χαρισιάμενος τοιγαροῦν τῆ μητρὶ καὶ ἄκων τὴν μέχρι τέλους παρέχων γηροκομίαν».

²¹ Βλ. *PG* 8, 597: «καὶ χήραν μὲν παρορώσει σωφρονοῦσαν Μελιταίου πολλῶ διαφέρουσαν κυνιδίου, καὶ πρεσβύτην παραβλέπουσι δίκαιον, εὐπρεπέστερον, οἶμαι, τέρατος ἀργυρωνήτου· παιδίον δὲ οὐδὲ προσίενται ὀρφανὸν αἰ τοὺς ψιττακοὺς καὶ τοὺς χαραδριοὺς ἐκτρέφουσαι[...]».

²² Βλ. *PG* 62, 470: «καὶ πρὸς ἡμᾶς ταῦτα χρήσιμα, ἵνα τῶν μύθων τῶν παιδικῶν καὶ τῶν ληρημάτων τῶν γραϊκῶν ἀπαλλαγῶμεν».

²³ Βλ. *PG* 62, 682, «Εἰσὶ γὰρ, εἰσὶ καὶ ἐν τοῖς γεγηρακόσι λυττῶντες ἄνθρωποι, παράφρονες, οἱ μὲν ἀπὸ οἴνου, οἱ δὲ ἀπὸ λύπης· μικροψύχους γὰρ τὸ γῆρας ποιεῖ».

²⁴ Βλ. *PG* 63, 65: «γέρων μεθύει, ἐν καπηλείοις καθέζεται, γέρων εἰς ἵπποδρομίας σπεύδει, γέρων εἰς πλήθους. Ὅντως αἰσχύνη καὶ γέλως, τῆ μὲν πολιᾷ κοσμεῖσθαι ἐξωθεν, ἔνδοθεν δὲ παιδὸς φρόνημα ἔχειν».

²⁵ Βλ. *PG* 57, 49: «Ἄλλ' ἐν κουρείῳ μὲν καθήμενος, καὶ τὴν κόμην ἀποκείρων, τὸ κάτοπτρον λαβὼν περισκοπεῖς μετὰ ἀκριβείας τὴν τῶν τριχῶν σύνθεσιν, καὶ τοὺς παρεστῶτας ἐρωτᾷς, καὶ τὸν ἀποκείραντα αὐτὸν, εἰ καλῶς τὰ πρὸς τῷ μετώπῳ συνέθηκε· καὶ γέρων ὢν πολλάκις, οὐκ αἰσχύνη νεωτερικαῖς φαντασίαις ἐπιμαινόμενος».

²⁶ Βλ. *PG* 54, 660: «Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐδὲ τὸν κύριον τῆς ἐκκλησίας τόπον πληρούμενον ἔστιν ἰδεῖν· ἐκεῖ δὲ οὐ τὸν ἵπποδρομον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερῶα, καὶ οἰκίας, καὶ δώματα, καὶ κρημνοὺς, καὶ μυρίους ἐτέρους ἄνωθεν καταλαμβάνουσι τόπους· καὶ οὔτε πενία, οὔτε ἀσβολία, οὔτε ἀσθένεια σώματος, οὐ ποδῶν ἀρρώστια, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιοῦτων ἐπέχει τὴν ἀκάθεκτον μανίαν· ἀλλ' ἄνθρωποι γεγηρακότες νέων ἀκμαζόντων σφοδρότερον ἐκεῖ τρέχουσι, τὴν πολὴν καταισχύνοντες, τὴν ἡλικίαν παραδειγματίζοντες, τὸ γῆρας αὐτὸ καταγέλαστον ποιοῦντες».

²⁷ Βλ. *PG* 8, 577: «Ἦγοῦνται γὰρ καθάπερ ὄφις τῆς κεφαλῆς ἀπεκδύσασθαι τὸ γῆρας μεταγράφοντες ἑαυτοῦσκαὶ νεοποιοῦντες· εἰ καὶ σοφίσονται τὰς τρίχας, ἀλλ' οὐ τὰς ῥυτίδας διαφεύξονται, ἀλλ' οὐ λήσονται τὸν θάνατον σοφίζόμενοι τὸν χρόνον».

β) Η τρίτη ηλικία στα κείμενα της Θείας Λειτουργίας

Στα κείμενα των Θείων Λειτουργιών, είναι εξαιρετικά λίγες οι σχετικές αναφορές για την τρίτη ηλικία. Στη Θεία Λειτουργία του Ιερού Χρυσοστόμου, υπάρχουν δύο αναφορές, έμμεσες μάλιστα, περί ανεπαισχύντων τελών, μία στα πληρωτικά, μετά τον Χερουβικό ύμνο²⁸ και μία στα αντίστοιχα πληρωτικά, μετά την Κυριακή προσευχή.²⁹ Ασφαλώς τα ανεπαίσχυντα τέλη, τα τέλη χωρίς ντροπιαστικές εικόνες, αναφέρονται κυρίως στη γεροντική ηλικία, όπου η σωματική ανικανότητα μπορεί να φέρει τον ηλικιωμένο σε δυσχερή θέση.

Ακριβώς η ίδια αναφορά απαντάται δύο φορές στα πληρωτικά της Θείας Λειτουργίας του Μ. Βασιλείου³⁰ και μία φορά στα πληρωτικά της Θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων Δώρων.³¹ Προστίθεται όμως άλλη μία, θαυμάσια και περιεκτική σε νοήματα, ονομαστική αναφορά, στη Θ. Λειτουργία του Μ. Βασιλείου. «Τό γήρας περικράτησον»,³² παρακαλεί ο λειτουργός ιερέας τον Θεό, στην ευχή μετά τον καθαγιασμό των τιμίων δώρων. Το αίτημα περί περικρατήσεως³³ του γήρατος είναι σοφό και η σπουδαιότητά του έχει πολύπλευρη σημασία για τη ζωή του ηλικιωμένου χριστιανού, αφού συγχρόνως αιτούμαστε στον Θεό σωματική σταθερότητα στα έσχατα, αλλά και χαλιναγώγηση επί των παθών και των λογισμών μας, που δεν μας εγκαταλείπουν, παρά το βάρος των χρόνων.³⁴

Αναφορές στο γήρας υπάρχουν και στις λιγότερο γνωστές και χρησιμοποιούμενες Θείες Λειτουργίες. Στη Θεία Λειτουργία του αγίου Γρηγορίου του Θεολόγου, ο λειτουργός ιερέας, μετά τον καθαγιασμό των τιμίων δώρων, απευθύνει ένα συγκινητικό αίτημα προς τον Θεό: «τούς πρεσβύτας περίζωσον».³⁵ Ο άγιος

²⁸ Βλ. *Μικρόν Ιερατικόν Α΄, Θεία Λειτουργία Ιωάννου του Χρυσοστόμου*, Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος, Αθήνα 2004, σ. 107: «Χριστιανὰ τὰ τέλη τῆς ζωῆς ἡμῶν, ἀνώδυνα, ἀνεπαίσχυντα, εἰρηνικά, καὶ καλὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τοῦ φοβεροῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, αἰτησώμεθα».

²⁹ Βλ. *ό.π.*, σ. 117.

³⁰ Βλ. *Ιερατικόν Β΄, Θεία Λειτουργία Βασιλείου του Μεγάλου*, Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας, Άγιον Όρος 2001, σ. 110, 129.

³¹ Βλ. *Ιερατικόν Γ΄, Η Θεία Λειτουργία των Προηγιασμένων*, Ιερά Μονή Σίμωνος Πέτρας, Άγιον Όρος 1997, σ. 89.

³² Βλ. *ό.π.*, σ. 125.

³³ Το ρήμα περικρατώ έχει πολλαπλές χρήσεις αφού ενίοτε σημαίνει επικρατώ, υπερισχύω, νικώ και ενίοτε εξουσιάζω και χαλιναγωγώ. Βλ. Δημήτρης Δημητράκος, λ. «περικρατώ», στο: *Μέγα Λεξικόν Όλης της Ελληνικής Γλώσσης*, Δομή, Αθήνα χ.χ., τ. 11^{ος}, σ. 5701.

³⁴ Πρβλ. *Δ΄ Μακαβ.* 1, 9: «[...] περικρατεῖ τῶν παθῶν ὁ λογισμός».

³⁵ *PG* 36, 713C: «[...] Τοῖς πτωχοῖς τὴν βοήθειαν. Τοὺς πρεσβύτας περίζωσον. Τοὺς νέους σωφρόνισον. Τοὺς ἀπίστους ἐπίστρεψον. Παῦσον τῆς Ἐκκλησίας τὰ σχίσματα [...]».

Γρηγόριος, αντιλαμβανόμενος την αδυναμία που φέρνει η μεγάλη ηλικία, παρακαλεί τον Θεό να αναλάβει εξ' ολοκλήρου και να ενδυναμώσει τους ηλικιωμένους.³⁶

Στις δύο γνωστές Θείες Λειτουργίες (Χρυσοστόμου-Βασιλείου) υπάρχει άμεσο αίτημα από τον λειτουργό, προς τον Κύριο, για μακροήμερευση³⁷ του επιχώριου Επισκόπου. Αντίστοιχο αίτημα υπάρχει και στη Θεία Λειτουργία των Αποστολικών Διαταγών. Προστίθεται όμως και ένα νέο στοιχείο στο αίτημα αυτό, αφού ο λειτουργός ιερέας, εκτός από μακρότητα ημερών του Επισκόπου, εύχεται τα γηρατεία του να είναι τίμια, συνοδευμένα από ευσέβεια και δικαιοσύνη.³⁸ Πανομοιότυπο σχεδόν αίτημα υπάρχει και στη Θεία Λειτουργία του Ιακώβου του Αδελφοθέου.³⁹ Είναι η μοναδική Θεία Λειτουργία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στην οποία υπάρχουν, μία δέηση και μία αναφορά, που αναφέρονται αποκλειστικά στους ηλικιωμένους. Η δέηση⁴⁰ βρίσκεται μετά την ευχή της κεφαλοκλισίας, στην αρχή της προσκομιδής, ενώ η αναφορά⁴¹ στο γήρας, αναπέμπεται προς τον Κύριο, αμέσως μετά τον καθαγιασμό των τιμίων δώρων.

γ) *Η προκατάληψη που υφίσταται η τρίτη ηλικία (Στερεότυπα, μύθοι, ηλικιακή διάκριση-Ageism)*

Στον σύγχρονο Δυτικό κόσμο, τα γηροκομεία και οι οίκοι ευγηρίας ανθούν και πληθύνονται διαρκώς, εξαιτίας της αλματώδους αύξησης του αριθμού των ηλικιωμένων. Είναι όμως παράδοξο το γεγονός, ότι ενώ οι «απολίτιστες και αμαθείς» μεσαιωνικές και προβιομηχανικές κοινωνίες τοποθετούσαν τους ηλικιωμένους στο επίκεντρο της κοινωνικής ζωής και τους περιέβαλλαν με σεβασμό, εντούτοις στον

³⁶ Βλ. Δ. Δημητράκος, ό.π., λ. «περιζώννυμι» (περιβάλλω, περικυκλώνω και μτφ. αναλαμβάνω, παίρνω δύναμη), σ. 5688.

³⁷ ό.π., σ. 126 και *Μικρόν Ιερατικόν Α'*, ό.π., σ. 127.

³⁸ Βλ. Ιωάννης Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία των Αποστολικών Διαταγών*, «Κείμενα Λειτουργικής» 13, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1978, σ. 35, «Καί ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου ἡμῶν (δεῖνος) καὶ τῶν παροικιῶν αὐτοῦ δεηθῶμεν, ὅπως ὁ οἰκτίρμων Θεὸς χαρίσῃται αὐτὸν ταῖς ἀγίαις αὐτοῦ Ἐκκλησίαις σῶων [...] μακροήμερεύοντα, καὶ τίμιον αὐτῷ τὸ γῆρας παράσχηται ἐν εὐσεβείᾳ καὶ δικαιοσύνῃ».

³⁹ Ιωάννη Φουντούλης, *Θεία Λειτουργία Ιακώβου του Αδελφοθέου*, «Κείμενα Λειτουργικής» 5, χ.ε., Θεσσαλονίκη 1978, σ. 62-63, «[...] γῆρας αὐτῷ τίμιον χάρισαι, μακροχρόνιον αὐτὸν διαφύλαξον [...]».

⁴⁰ Βλ. ό.π., σ. 47, «ὑπὲρ τῶν ἐν γῆρα καὶ ἀδυναμίᾳ ὄντων [...]».

⁴¹ Βλ. ό.π., σ. 64, «Μνήσθητι, Κύριε, τῶν ἐν γῆρα καὶ ἀδυναμίᾳ ὄντων [...]».

σύγχρονο «πολιτισμένο και γενναίο νέο κόσμο (civilized brave new world)»,⁴² οι ηλικιωμένοι τοποθετούνται στο περιθώριο, το οποίο τεχνηέντως καλλωπίζεται, για να αποκρύπτει την αποκρουστικότητά του.⁴³

Το σημαντικότερο αίτιο αυτής της κατάστασης είναι η χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών. Η σύγχρονη αστική οικογένεια είναι πυρηνική (γονείς-παιδιά) και δεν διαθέτει, ούτε τον χρόνο (πολλές και υπερβολικές υποχρεώσεις), ούτε τον χώρο (μικρά διαμερίσματα), για να δεχθεί και να φιλοξενήσει τους ηλικιωμένους γονείς. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι υπερήλικες να ζουν μόνοι, μακριά από τον τόπο εργασίας και διαμονής των παιδιών τους.⁴⁴ Οι ηλικιωμένοι έχουν την ανάγκη να επανενταχθούν στην κοινωνία, που τους περιθωριοποίησε, και αυτό μπορεί και πρέπει να γίνει σε συνεργασία με τις υπηρεσίες της εκάστοτε τοπικής κοινότητας (ενορία, γηροκομείο, οίκος ευγηρίας, νοσοκομείο). Μόνο έτσι σήμερα οι ηλικιωμένοι θα μπορέσουν να ενταχθούν ομαλά στη σύγχρονη σκληρή πραγματικότητα και να μπορέσουν να ζήσουν με αξιοπρέπεια ως αυτόνομοι πολίτες, μακριά από στερεότυπα και προσβλητικούς μύθους.

δ) Στερεότυπα και μύθοι που σχετίζονται με την τρίτη ηλικία

Η περίοδος της τρίτης ηλικίας είναι δυστυχώς στιγματισμένη από στερεότυπα και μύθους, που κάθε άλλο ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Τους μύθους και τα στερεότυπα αυτά, τα αναπαράγουμε στις συζητήσεις που κάνουμε, ακόμα και στα αστεία μας. Λέγοντας «στερεότυπο», αναφερόμαστε στον συμβολικό χαρακτήρα που αποδίδεται στα μέλη μιας ομάδας ανθρώπων και βασίζεται σε αυθαίρετες γενικεύσεις.⁴⁵ Αυτή η τάση να χαρακτηρίζουμε μία ομάδα ανθρώπων, χωρίς να

⁴² Ο όρος προέρχεται από το περίφημο προφητικό μυθιστόρημα του Χάξλεϋ *Θαυμαστός Καινούργιος Κόσμος*, στο οποίο περιγράφεται ο εφιαλτικός καινούργιος κόσμος, με το απολύτως ιεραρχικό και πανίσχυρο κράτος, με τα επιτεύγματα της τεχνολογίας, της γενετικής μηχανικής, της φαρμακοβιομηχανίας, της εφαρμοσμένης ψυχολογίας. Οι άνθρωποι ζουν σε μία αρνητική Ουτοπία, σε ευημερία, ασφάλεια, μα και σε ανελευθερία.

⁴³ Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με τους ανθρώπους με ειδικές ανάγκες (ΑμεΑ). Παρότι κάνουμε Ολυμπιακούς αγώνες γι' αυτούς, έχουμε ασανσέρ, θέσεις σταθμεύσεως και τουαλέτες αποκλειστικά γι' αυτούς, εντούτοις δεν τους θέλουμε πραγματικά δίπλα μας, αλλά στο περιθώριο, για να μη μας ενοχλούν.

⁴⁴ Βλ. Χρήστος Ν. Τσιρώνης, *Παγκοσμιοποίηση και Τοπικές Κοινότητες-Συμβολή στην Κοινωνική Ηθική και το Κοινωνικό Έργο*, Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007, σ. 89.

⁴⁵ Βλ. Γεώργιος Μπαμπινιώτης, λ. «Στερεότυπο», στο: *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Κέντρο Λεξικολογίας Ε.Π.Ε., Αθήνα 2002, σ. 1652.

εξετάζουμε τις ατομικές τους διαφορές, είναι προσβλητική και δημιουργεί κλίμα ρατσισμού, κοινωνικής απομόνωσης και υποτίμησης.

Εξετάζοντας τα στερεότυπα αυτά θα παρατηρήσουμε πως είναι απλώς μύθοι και δημιουργήματα της φαντασίας και της άγνοιας:

- Οι ηλικιωμένοι δεν είναι παραγωγικοί. Το στερεότυπο, που καταλήγει να είναι μύθος, αναφέρεται στην ανικανότητα των ηλικιωμένων να είναι διαβίου μαθητές και επομένως αντιπαραγωγικοί και βάρος στην κοινωνία. Ένας ηλικιωμένος μπορεί να αφομοιώσει νέες γνώσεις (χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή, Διαδίκτυο κ.α.), όχι τόσο γρήγορα όσο ένας νεότερος σε ηλικία, αλλά η εμπειρία του υπερκαλύπτει τη νεανική ελαστικότητα.⁴⁶ Για το αν οι ηλικιωμένοι είναι αντιπαραγωγικοί, δεν έχει κανείς παρά να κοιτάξει γύρω του και θα δει αναρίθμητους ηλικιωμένους να αποτελούν την ψυχή της κοινωνίας. Επίσκοποι, ιερείς, ιεραπόστολοι, μεγάλοι καλλιτέχνες, συγγραφείς, πολιτικοί, ιατροί, στελέχη επιχειρήσεων, καθηγητές πανεπιστημίων, αποδεικνύουν την ικανότητα των ηλικιωμένων για μάθηση και παραγωγική προσφορά.
- Οι ηλικιωμένοι είναι ευπαθείς και ασθενείς. Ο μύθος αναφέρει, ότι οι ηλικιωμένοι ενήλικες είναι άρρωστοι, αδύναμοι, ανάπηροι, παρατημένοι σε γηροκομεία και οίκους ευγηρίας. Το 2003 μόλις το 5% των ηλικιωμένων, άνω των 65 ετών, λάμβανε μακροχρόνια ιατρική θεραπεία σε νοσοκομεία ή άλλα νοσηλευτικά ιδρύματα παγκοσμίως.⁴⁷ Άλλωστε όλοι παρατηρούμε, ότι οι περισσότεροι ηλικιωμένοι, όχι μόνο δεν είναι ασθενείς και παρατημένοι σε γηροκομεία, αλλά χαίρουν υγείας. Πλέον στον αιώνα μας, είναι κατορθωτός ο συνδυασμός μακροχρόνιας ζωής με λιγότερες ασθένειες. Αυτό οδηγεί, όχι μόνο στο να προσθέτουμε χρόνια στη ζωή μας αλλά και ζωή στα χρόνια μας.⁴⁸
- Οι ηλικιωμένοι είναι μοναχικοί, καταθλιπτικοί και απομονωμένοι από την κοινωνία. Είναι γεγονός, ότι είναι παράξενο να γερνάει κάποιος στη σημερινή εποχή, αφού συνέχεια ακούει και προσπαθεί να μάθει πως να πεθάνει και όχι πως να γεράσει επιτυχημένα. Αυθαίρετα υποστηρίζεται, ότι ο

⁴⁶ Βλ. James Houston and Michael Parker, *A Vision for the Aging Church*, IVP Academic, H.P.A. 2011, σ. 115.

⁴⁷ Βλ. Richards H. Gentzler, *Aging and Ministry in the 21st Century*, Discipleship Resources, Nashville TN 2008, σ. 17.

⁴⁸ Βλ. J. W. Rowe and R. L. Kahn, *Successful Aging*, Pantheon Books, Νέα Υόρκη 1998, σ. 18.

ηλικιωμένος κλείνεται στον εαυτό του και αδιαφορεί για το κοινωνικό σύνολο, με αποτέλεσμα και η κοινωνία να τον σπρώχνει στο περιθώριο. Ακόμα και ο ψαλμωδός Δαβίδ είχε αυτό τον φόβο της απόρριψης και της απομόνωσης, «μη ἀπορρίψης με εἰς καιρὸν γήρως, ἐν τῷ ἐκλείπειν τὴν ἰσχύον μου μὴ ἐγκαταλίπης». ⁴⁹ Ἄλλωστε δεν πρέπει να συγχέεται ο μοναχικός άνθρωπος, με αυτόν που ζει μόνος του. Η κατάθλιψη και η μοναξιά μπορούν να χτυπήσουν την πόρτα της κάθε ηλικίας και όχι αποκλειστικά της τρίτης. Είναι διαπιστωμένο πως η πλειοψηφία των ηλικιωμένων ανθρώπων σήμερα, επιδεικνύει υψηλά ποσοστά επαφής με τις οικογένειές τους, τους γείτονες και τους φίλους τους, επομένως η ισχύς του στερεοτύπου αυτού αδυνατίζει και καταλήγει να είναι ένας ευφάνταστος μύθος. ⁵⁰

Τα στερεότυπα αυτά είναι διάχυτα σήμερα στον λεγόμενο «δυτικό πολιτισμό». Έχουν καταφέρει όμως να επηρεάσουν και τις περιοχές του «ανατολικού πολιτισμού», την Κίνα ⁵¹ και την Ιαπωνία κυρίως, που στο θέμα του γήρατος έδειχναν μια πιο προσεγμένη, παραδοσιακή και αξιοπρεπή στάση. Αρνητικός είναι και ο ρόλος της τηλεόρασης στην εξάπλωση των στερεοτύπων. Οι ηλικιωμένοι χαρακτήρες, που προβάλλονται στις ταινίες και στις τηλεοπτικές σειρές, ως επί το πλείστον, δεν είναι οι φιλόσοφοι της εποχής μας, ούτε οι σοφοί και οι διανοούμενοι. Οι ηλικιωμένοι προβάλλονται ως ασθενικοί, τεμπέληδες, δεν κατανοούν πολλά πράγματα, δε νοιάζονται για τίποτα και μουρμουρίζουν συνεχώς. Ασφαλώς εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι τα πράγματα δεν είναι έτσι. ⁵²

Το παράδοξο είναι, ότι τα στερεότυπα αυτά γίνονται αποδεκτά από την πλειοψηφία της κοινωνίας. Η αποδοχή οδηγεί αναγκαστικά στη δημιουργία επιβεβλημένων κανόνων (νόρμες) και οι κανόνες καταλήγουν στην προκατάληψη, εξαιτίας της ηλικίας. Η προκατάληψη εξαιτίας της ηλικίας, ο ηλικιωτισμός (ageism), είναι η συστηματική δυσμενής διάκριση απέναντι σε ανθρώπους λόγω της αυξημένης ηλικίας τους, κάτι ανάλογο με τον ρατσισμό (racism) και τον σεξισμό

⁴⁹ Ψαλμ. 70: 9.

⁵⁰ Βλ. Department of Communities, Child Safety and Disability Services, *Ageing- Myth and Reality*, Queensland Government, Αυστραλία 2012, σ. 26.

⁵¹ Οι Κινέζοι πιστεύουν πως όσο πιο μεγάλος είναι ένας άνθρωπος, τόσο πιο σοφός είναι. Εάν ερωτηθεί ένας εξηντάχρονος Κινέζος «πόσο ετών είσαι;», μπορεί να πει ψέμματα, λέγοντας ότι είναι εξηνταπέντε.

⁵² Βλ. Joan Chittister, *The Gift of Years-Growing Older Gracefully*, Blue Bridge, Νέα Υόρκη 2008, σ. 22.

(sexism), που αναφέρονται στο χρώμα του δέρματος και στο φύλο αντίστοιχα.⁵³ Η ηλικιακή διάκριση είναι η χειρότερη και σκληρότερη μορφή απόρριψης, που μπορεί να υποστεί ένας ηλικιωμένος. Επηρεάζει όχι μόνο τη ζωή του αλλά και τη ζωή των νεότερων, αφού η δύναμη του ηλικιωτισμού είναι τεράστια.

Αυτή η διάκριση υφίσταται και στον τρόπο ζωής και οργάνωσης της Εκκλησίας, κυρίως της ενορίας, αφού το μικρόβιο του ηλικιωτισμού προσβάλλει όλο και περισσότερους χριστιανούς. Ο επικεφαλής της κάθε τοπικής εκκλησίας, ενορίας, εκκλησιαστικού οργανισμού, επηρεασμένος προφανώς από τα αρνητικά στερεότυπα, προτιμά στις συνάξεις, στους κύκλους, στις ομιλίες, νεανικό ακροατήριο, παρά γηρασμένο. Οι ιερείς πολλές φορές χαίρονται με το νεανικό εκκλησίασμα και δυσφορούν με το γηρασμένο, λέγοντας το γνωστό κλισέ στερεότυπο, ότι οι ενορίες έχουν κατακλεισθεί από ηλικιωμένους και κινδυνεύουν να σβήσουν. Ακόμα και οι πνευματικοί-εξομολόγοι, όλη τους την ενέργεια τη διοχετεύουν σε νέους ανθρώπους, ενώ στους ηλικιωμένους δείχνουν μια πιο παθητική και τυπική στάση, αδιαφορώντας για το γεγονός, ότι ο Χριστός είναι ο ίδιος, για νέους και ηλικιωμένους. Αναπόφευκτο είναι τα στερεότυπα να οδηγούν, εκτός από την προκατάληψη, στον φόβο του γήρατος, στη γηριοφοβία (geriophobia-fear of aging).⁵⁴ Τα γκρίζα μαλλιά και οι ρυτίδες προκαλούν απέχθεια και αποστροφή.

ε) Επιλογόμενα

Οι θεοφόροι Πατέρες της Εκκλησίας, μέσα στα κείμενά τους, τονίζουν τη σπουδαιότητα και τη μοναδικότητα της τρίτης ηλικίας, όταν αυτή όμως είναι συνδεδεμένη με την πίστη, την εγκράτεια και τη σωφροσύνη. Τίποτα δεν λειτουργεί μηχανικά στην Εκκλησία. Ούτε η μεγάλη ηλικία ταυτίζεται απροϋπόθετα με τη σοφία ούτε η νεότητα με την αφροσύνη.

---

⁵³ Robert Butler, *Growing Old in America-Why Survive?*, Harper & Row, Νέα Υόρκη 1975, σ.10. Ο συγγραφέας, ιατρός και πρώτος διευθυντής του τμήματος γηριατρικής ιατρικής στην Αμερική, πρωτοχρησιμοποίησε τον όρο «ageism» στο παραπάνω βιβλίο του, το οποίο κέρδισε και το βραβείο Πούλιτζερ. Ο Butler, κατά δήλωσή του, άκουσε έναν αμερικανό πάστορα να αναφέρει ότι η εκκλησιαστική του κοινότητα αποτελούνταν από τρεις κατηγορίες: fast go (νέα γενιά), slow go (μεσήλικες) και no go (ηλικιωμένοι). Ο Butler, παραμερίζοντας τα αρνητικά στερεότυπα, διαπίστωσε ότι η τρίτη κατηγορία, η «no go», στην πραγματικότητα κινούνταν (did indeed go) και προσέφερε πολλά στην τοπική ενορία, με την προσευχή και την εμπειρία της.

⁵⁴ Βλ. Rogers R. Joseph, *Ministering to the Seniors*, Lexington, KY, Η.Π.Α. 2012, σ. 77.

Η υποτίμηση και η κοινωνική διάκριση (ηλικιωτισμός) που υφίσταται η τρίτη ηλικία, είναι δείγμα οπισθοδρόμησης του πολιτισμού. Σήμερα όλα κινούνται ταχύτατα. Όμως η ταχύτητα δεν επαρκεί από μόνη της. Χρειάζεται η σοφία, η σταθερή πορεία και η συγκράτηση, στοιχεία που διαθέτει η τρίτη ηλικία. Για να φανεί η σπουδαιότητα αυτών των στοιχείων, ένας αμερικανός πάστορας χρησιμοποίησε το παράδειγμα του ρολογιού. Ένα ρολόι έχει τρεις δείκτες, των δευτερολέπτων, των λεπτών και των ωρών. Ο πάστορας παρομοίασε τη νέα γενεά με τον δείκτη των δευτερολέπτων, αφού τρέχει πολύ γρήγορα με μεγάλη ενέργεια, όπως οι νέοι. Η μέση ηλικία ενός εκκλησιάσματος παρομοιάζεται με τον δείκτη των λεπτών, όπου ναι μεν υστερεί κάπως σε ταχύτητα, αλλά εντούτοις γυρίζει ολόκληρο το ρολόι σε μία ώρα. Οι ηλικιωμένοι του εκκλησιάσματος μοιάζουν με τον δείκτη των ωρών, που κινείται πιο αργά από όλους αλλά παρ' όλα αυτά καταφέρνει να φέρει τον κύκλο του ρολογιού δύο φορές την ημέρα. Κάθε δείκτης έχει τη δική του λειτουργία. Ο πάστορας κατέληξε λέγοντας κάτι καταπληκτικό. Εάν ένα ρολόι έχει μόνο τους δείκτες των δευτερολέπτων και των λεπτών, τότε είναι αδύνατο να δούμε τι ώρα είναι. Χρειάζεται οπωσδήποτε ο δείκτης της ώρας. Επομένως, τα ηλικιωμένα μέλη είναι εξόχως απαραίτητα για την πνευματική υγεία και τη συνέχιση της εκκλησιαστικής και κοινωνικής ζωής.⁵⁵

Η τρίτη ηλικία, παρότι αποτελεί μια κρίσιμη καμπή στην ανάπτυξη του ανθρώπου, εντούτοις καταλήγει να έχει σχέση με την ωρίμανση, τη διαφοροποίηση, την εξατομίκευση και τη ροπή προς τη μοναδικότητα. Όσο η ηλικία προχωράει, με την ανάλογη εξωτερική φθορά του οργανισμού, τόσο —στις υγιείς πάντα περιπτώσεις— αυξάνεται η ψυχική ωρίμανση, η στροφή δηλαδή περισσότερο στον εαυτό και την εμβάθυνση στα ουσιώδη της ζωής. Γι' αυτό, σε μια υγιή κοινωνία οι ηλικιωμένοι μας θα είναι πάντοτε αναντικατάστατοι. Σε τούτο μπορεί να συμβάλει, με το συμπεριληπτικό της όραμα και η Εκκλησία.

⁵⁵ Βλ. Richard Gentzler H. Jr., *Older Adult Ministry*, Discipleship Resources, Nashville TN 2006, σ. 28.